

Magnus Henreksons tacktal och föredrag i samband med mottagandet av Språkförsvarets hederspris för 2022

Årsta Folkets Hus 22 april 2023

Låt mig börja med att uttrycka hur utomordentligt glad jag är över att få detta pris. Att få ett erkännande för sin gärning från ett oväntat håll betyder ofta mer än hedersbetygelser från den egna kretsen. Erkännandets dignitet stärks ytterligare när jag ser vilka som tidigare förärats detta pris.

Vän av ordning frågar sig sannolikt hur en akademiskt verksam nationalekonom överhuvudtaget kan komma i fråga för ett pris som detta? Nödvändiga villkor för att jag alls skulle kunna bli aktuell för priset ligger mycket långt tillbaka i tiden. För det första att jag hade lärare som inte bara talade och skrev korrekt utan som också lärde mig och mina klasskamrater inte bara att skriva grammatiskt rätt utan också att förstå värdet av att kunna uttrycka sig väl, det vill säga korrekt och med precision, på det egna modersmålet i skrift.

Det andra – minst lika viktiga – nödvändiga villkoret för att jag alls skulle kunna bli aktuell för priset har att göra med *varför* jag blev nationalekonom. Redan flera år innan jag började skolan var det uppenbart för min omgivning att jag var född med en stark åstundan att förstå världen i stort och smått. Jag nöjde mig heller inte med halvmäta eller delvis ologiska svar på mina otaliga frågor och påföljande ifrågasättanden, vilket ibland blev påfrestande framför allt för mina föräldrar men också för andra vuxna i min närhet.

Vägen till priset

Direkt efter gymnasiet men året innan militärtjänsten studerade jag engelska på Göteborgs universitet. Utbildningen var förlagd vid University of Sussex. Där fick jag tre fyra år äldre studiekamrater som redan läst nationalekonomi. De nästintill oändliga samtalen med dem om hur samhället fungerade, vilka brister som fanns och hur saker skulle kunna organiseras på ett bättre sätt gjorde mig övertygad om att ämnet nationalekonomi hade utvecklat verktygen för att förstå världen och kanske också för att göra den bättre. Redan tidigt i studierna drömde jag – i ungdomlig naivitet – om att kanske få chansen att få göra en SOU (en statlig offentlig utredning) som på något område skulle kunna göra Sverige till ett ännu mer välfungerande och välmående land.

Denna ungdomsdröm om att i framtiden kanske få skriva en SOU vittnar om att den självklara utgångspunkten var den svenska ekonomin och det svenska samhället. En annan självklar sak var att varje nationalekonom värd namnet skulle ha djupa kunskaper om Sverige och dess historia, styrelseskick, institutioner och ekonomiska sakförhållanden. Det förutsatte en omfattande läsning av material på svenska i form av allt från tidningar till regeringstryck och politiska biografier. I takt med att den egna identiteten som nationalekonom konsoliderades kom jag automatiskt att alltmer interagera med de etablerade nationalekonomerna. Dessa var i regel födda på 1930- eller 40-talet och för dem var det en självklarhet att vara allmänbildade och brett belästa. Två av dem var till och med svenska mästare i nutidsorientering.

Dessa erfarenheter stärkte förstås föreställningen att en nationalekonom skulle vara beläst och kunnig om det egna landets förhållanden. Hela utbildningen var också på svenska. Alla föreläsningar var på svenska och mycket material var på svenska även om själva grundläroböckerna på respektive nivå var på engelska. När jag doktorerade 1990 var det samtidigt en självklarhet att avhandlingen och annan originalforskning skulle skrivas på engelska, men eftersom svenska förhållanden och läsning av texter på svenska spelat så stor roll under utbildningen kom många att i sin forskning välja frågor av stor betydelse för det svenska samhället. Själv valde jag att skriva en avhandling för att söka förklara varför Sverige avvek från andra jämförbara i ett specifikt avseende, nämligen den offentliga sektorns storlek.¹

Agnar Sandmo, född 1938 och en av Norges mest framstående akademiska ekonomer under efterkrigstiden, sätter fingret på detta på ett bra sätt. I sina memoarer skriver Sandmo att ”det är speciellt att skriva på sitt modersmål; man frigörs, blir friare och lyckas på ett bättre sätt att uttrycka sitt sanna jag”. Sandmo fortsätter med att säga att ”en idealisk norsk ekonom publicerar både på engelska och norska, på engelska när hon eller han har originalresultat att presentera för forskarsamhället, på norska när hon eller han kommunicerar forskning till en bredare krets av inhemska läsare eller analyserar aktuella ekonomisk-politiska problem.”²

Man ska inte sticka under stol med att det finns många fördelar med att använda engelska i forskning och undervisning. Det öppnar en större marknad genom att forskare kan publicera sig i internationella tidskrifter, kommunicera med utländska forskare, bygga vidare på forskning som bedrivs i andra länder och nå ut till fler människor i världen. Lärare och studenter kan rekryteras från andra delar av världen och internationellt studentutbyte medför betydande kulturella fördelar. Men att använda modersmålet har också många fördelar. Det gör det lättare att undervisa om inhemska institutioner, historia och förhållanden av hög relevans. Det blir också lättare att tillämpa ekonomisk analys på specifika inhemska förhållanden som inhemska studenter sannolikt är bekanta med, snarare än, säg, från den amerikanska ekonomin. Risken för ytlig inläring minskar och studenterna blir bättre förberedda för ett yrkesliv i sitt hemland. All internationalisering till trots har fortfarande över 90 procent av alla studenter på svenska universitet en svensk gymnasieexamen och en överväldigande majoritet av dem kommer att spendera i stort sett hela sitt yrkesliv i Sverige.

Enligt min uppfattning var det vid tiden för min doktorsexamen en bra balans mellan användningen av svenska och engelska i utbildningen. För egen del har min akademiska gärning i högsta grad kommit att präglas av den balans som då gällde. Jag har nästan alltid hittat mina forskningsfrågor i det svenska samhället där jag sett något som är angeläget att förstå och finna lösningar till. Ofta har jag skrivit en bok eller längre artikel på svenska först, både för att öka min egen förståelse av det aktuella fenomenet och för att få återkoppling från dem det berör. En del i denna process har varit att hålla föredrag, delta i paneler och debattera för en annan publik än den strikt akademiska. Sedan 1990 har jag uppträtt mer än tusen gånger i sådana sammanhang. Först därefter, då jag har tyckt mig förstå frågan och den relevanta institutionella kontexten, har jag i dessa fall fördjupat och ”vetenskaplifierat”

¹ Utgiven 1992 med titeln *An Economic Analysis of Swedish Government Expenditure* (Aldershot: Avebury).

² Sandmo, Agnar (2019), *Mitt liv som økonom*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. Min översättning från norskan.

analysen för att söka publicering i internationella forskningstidskrifter. Resultatet är en omfattande produktion på svenska: ett tjugotal böcker, 135 längre essäer och antologibidrag på svenska samt över 200 debattartiklar och populärvetenskapliga artiklar i ledande tidningar och svenska tidskrifter.

Stängd karriärväg

Min karriärväg står inte längre öppen för dagens unga nationalekonomer. Förutom på grundnivån sker i dag all undervisning på engelska vid de större universiteten. Det innebär i praktiken att studenterna läser mycket lite om det egna samhället. Betoningen hamnar i stället på det konceptuella, universella och hypotetiska. I den mån analysen i kursmaterialet baserar sig på faktiska förhållanden, så tenderar exemplen och de fakta som anförs att i allt högre grad vara hämtade från de ledande länderna, med stor övervikt för USA.

Enligt den gängse internationella måttstocken är svensk nationalekonomisk forskning bättre än någonsin. I hög grad är det fråga om högklassiga empiriska studier baserade på svenska data där de mest sofistikerade statistiska metoderna nyttjas. Däremot är det inte alls säkert att forskaren vet särskilt mycket om kontexten, det vill säga de faktiska förhållanden som genererat de data som analyseras. Den forskare som inte är väl insatt i forskningsfrågans kontext kan mycket väl ändå lyckas övertyga redaktörer och sakkunnigbedömare i de vetenskapliga tidskrifterna om det egna arbetets kvalitet, vilket är vad som numera avgör hur framgångsrik forskarkarriären blir. Däremot blir det betydligt svårare för den som är okunnig om kontexten att övertyga andra viktiga intressenter – politiker, allmänhet, opinionsbildare, relevanta myndigheter – om den egna forskningens lödighet.

Det finns sällan utrymme i de vetenskapliga tidskrifterna för sådan contextualisering. Forskning av ekonomer om ”perifera ekonomier” anses mindre relevant, vilket motverkar den typ av detaljerade jämförande analyser som kan behövas för att förstå komplexa motiv och preferenser och de beteenden som blir följderna. Utrymmet blir starkt begränsat för att beakta kulturellt betingade skillnader i motiv eller preferenser, för att inte tala om skillnader i perception, uppmärksamhet, känslor, moral, omdöme och resonemang.

En förståelse för ekonomiska teorier och modeller är viktig. Men det är också viktigt att förstå hur dessa spelar in i det aktuella sammanhanget och hur studieobjekten påverkas av lokala förhållanden och kulturella egenheter. Att använda det egna modersmålet när man studerar sin egen inhemska kultur är ofta avgörande för att få kontextuell förståelse.

Till detta kommer att studenter fortfarande behöver kunskap om lokala institutioner och strukturer på alla nivåer av sin utbildning. Om all undervisning och allt kursmaterial är på engelska, måste en hel del lokala institutionella detaljer och sammanhang utelämnas av en uppenbar anledning: de relevanta texterna är inte tillgängliga på engelska. I stället för att lära sig hur Riksbanken bedriver penningpolitik i Sverige och vilka lagar som styr dess verksamhet, lär sig studenterna om det amerikanska Federal Reserve-systemet och hur det fungerar. Om dessa studenter sedan börjar forska ligger det nära till hands att deras forskningsidéer och forskningsbidrag kommer att vara mindre inriktade på frågor av inhemsk betydelse. Många av de viktigaste ekonomisk-politiska institutionerna i Sverige, såsom Riksbanken, finansdepartementet och arbetsmarknadens parter, har dessutom sin kommunikation på svenska, vilket dessa studenter kommer att vara mindre väl förberedda för om de sen kommer att arbeta som nationalekonomer i myndighetssverige.

universitetsverksamma själva forskar om. Ju mer den egna forskningen distanserar sig från inhemska förhållanden och frågeställningar, desto mindre utrymme kommer det nationella och särpräglade att få i undervisningen.

Behövs motkrafter

Den utveckling jag skisserat här fortgår med full kraft och sprider sig från ämne till ämne. Inte heller humaniora är förskonat. Det betyder inte att vi ska ge upp. Det är aldrig för sent att stoppa utvecklingen och hitta en rimlig balans vad gäller användningen av svenska och engelska vid svenska universitet och högskolor. I förlängningen är detta helt nödvändigt om svenskan alls ska överleva som akademiskt språk vid sidan av engelskan. Språkförsvaret har här en utomordentligt viktig uppgift som opinionsbildare och påtryckningsorgan.

Om svenskan inte sakta men säkert ska degraderas till ett språk som i första hand används som ett muntligt språk i familjen och i informella sociala sammanhang, ungefär som etniska diasporor använder modersmålet i USA, då måste skolämnet svenska betonas betydligt mer än i dag.

Skolan är obligatorisk upp till 16 års ålder därför att vi där lär oss vad som kallas biologiskt sekundära förmågor. Det är sådant som våra hjärnor är kapabla att lära sig, men då dessa kunskaper och förmågor tillkommit sent i vår evolutionära historia sker inte inläringen automatiskt. I stället krävs systematisk träning och ansträngning för att tillägna sig dem. Skriftspråket är ett viktigt exempel. Till skillnad från muntligt språk (på modersmålet), vilket vår hjärna är utformad för att lära sig mer eller mindre automatiskt, så krävs avsevärd ansträngning för att tillägna sig ett korrekt och avancerat skriftspråk. Likaså kräver ett avancerat skriftspråk ett betydligt större ordförråd än den tillägnar sig som endast behärskar det talade språket. Ett stort ordförråd på modersmålet tillägnar man sig inte genom att plugga gloslistor utan indirekt genom omfattande läsning på ett stort antal områden. Här har dagens skola hamnat helt fel med sitt ökade fokus på muntlig framställning och ett ökat utrymme för film och bild i undervisningen.

En ökad betoning av ämnet svenska i skolan är viktigare än någonsin av ytterligare ett skäl: den höga andelen elever med annat modersmål än svenska. I dag växer en majoritet av alla barn upp i en kommun där mer än en fjärdedel av eleverna har utländsk bakgrund; antingen är eleverna själva eller båda deras föräldrar födda utomlands.⁵ I kommuner som Malmö, Botkyrka och Södertälje är andelen över 50 procent och på grund av segregeringen finns det skolor där nära nog samtliga elever har utländsk bakgrund.

När det gäller elever med utländsk bakgrund betonas alltid behovet av att de behärskar sitt hemspråk väl för att kunna tillgodogöra sig övriga skolämnen, inklusive svenska. Här skymtar en paradox: om hemspråket är så avgörande för kunskapsutvecklingen hos elever med utländsk bakgrund, varför betonas inte vikten av att elever med inhemsk bakgrund behärskar svenska på avancerad nivå av samma skäl? Låt mig avsluta mitt tal med denna retoriska fråga och med att än en gång framföra mitt varma tack för att ni valt att hedra min gärning på detta sätt.

⁵ Kärnä, Anders (2023), "Skolan förmår inte lösa integrationen". *Kvartal*, 7 mars.